

“L’Holocaust no es va aturar als Pirineus”

Josep Calvet és historiador i membre del Servei d’Història de la Universitat de Lleida. La seva recerca més important s’ha centrat en el pas d’evadits pels Pirineus durant la Segona Guerra Mundial.

En un ampli dossier que EL TEMPS va dedicar al col·laboracionisme europeu amb els nazis (vegeu número 1.307) es deia que Franco no havia col·laborat amb Hitler en l’extermini de jueus. Aquesta és, de fet, la tesi que han defensat durant anys la majoria d’historiadors que ho han investigat. Jaume Calvet (la Pobla de Segur, Pallars Jussà, 1965), autor del llibre *Les muntanyes de la llibertat*, un resum de la seva tesi doctoral aparegut recentment, assegura tot el contrari.

—**Del vostre llibre es desprèn que unes 80.000 persones van travessar els Pirineus cap a l’estat espanyol per fugir de la Segona Guerra Mundial. Qui eren i per què fugien?**

—Bàsicament, hi havia tres menes d’evadits. El grup més nombrós, un 55% o un 60% del total, era format per francesos, que fugien per dos motius. Els uns volien unir-se a l’exèrcit de De Gaulle al nord d’Àfrica, després de la crida que havia fet el 1940 a través de la BBC incitant els joves a fugir de França i anar a lluitar al costat dels aliats. A partir del 1943, quan els alemanys van ocupar el sud de França, s’hi van afegir els homes que s’escapaven de l’obligatorietat imposada pels nazis de treballar per a ells.

—**I el segon grup?**

—El segon grup més nombrós eren els jueus. N’hi havia de moltes nacionalitats: alemanys, polonesos, neerlandesos,

desos, belgues, russos. Aquests, lògicament, fugien de la persecució nazi. Encara no s’escapaven de l’Holocaust, que fou posterior, però al començament de la guerra molts jueus d’arreu d’Europa ja veien clar que havien de fugir. Ara bé, es van trobar que el govern francès de Vichy tenia una legislació antijueva potent i això va fer que cada vegada més jueus passessin els Pirineus. Aquest grup, format per famílies senceres amb avis, dones i nens, fou un 20% del total. Després hi havia els aviadors aliats...

—**...que són el tercer grup.**

—Exacte. El tercer grup eren aviadors anglesos i americans que havien caigut en territori francès i que la resistència ajudava a passar cap a Espanya per tal que poguessin retornar a l’exèrcit aliat. Cal tenir en compte que en aquella època els aviadors eren una peça important i que n’hi havia pocs. Els aliats tenien una veritable obsessió per salvar pilots i hi destinaven molts diners.

—**D’aquestes 80.000 persones que van travessar els Pirineus, quantes calculeu que van poder salvar-se?**

—Del total d’evadits que van travessar els Pirineus n’hi hagué uns 50.000 o 55.000 que foren detinguts. La resta van poder passar sense ser descoberts. S’adreçaven al consolat britànic més proper amb l’ajut de les xarxes de passadors i d’allà se n’anaven fonamentalment cap a Portugal.

—**Quins eren els principals passos de muntanya que feien servir?**



JORDI PLEY

—Hi ha un informe dels serveis d’intel·ligència espanyols de l’any 1939 que assenyalava 150 passos o rutes d’entrada possibles al llarg de tota la serralada pirinenca. Si ens atenem al nombre de detencions, els més usats eren els de l’Alt Empordà, perquè allà les muntanyes són més baixes i és més ben comunicat amb Barcelona. En canvi, des de Tavascan, al Pallars Sobirà, per exemple, era molt difícil d’arribar a Barcelona. Els qui arribaven pel Pallars o per la Vall d’Aran normalment acabaven detinguts. Per això, els dos extrems dels Pirineus eren els més transitats.

—**Andorra, però, també era un lloc molt transitat...**

—L’estatus polític convertia Andorra en una mena de paradís per als evadits. Ara bé, quan els alemanys van ocupar el sud de França el 1943 i van arribar a la frontera van posar llocs fixos de vigilància per tot el Pirineu i moltes rutes van haver de ser descartades. Per exemple, al port de Salau [que



comunica el Pallars amb l'Arieja] els alemanys hi van posar permanentment una dotació de la policia alpina, que era formada per austríacs, molt avesats a la muntanya. La serralada va quedar pràcticament impermeabilitzada.

—**Una figura clau, aleshores, fou la del passador, tot i que sovint ha estat idealitzada. En realitat, expliqueu que els movien els diners i que no ho feien pas a bon preu...**

—Hi havia diverses menes de passadors. Hi havia l'ocasional, normalment un veí d'un poble de l'estat francès a tocar de la frontera, que li ho demanaven per favor. Aquests ajudaven la gent a travessar les muntanyes per compassió més que per res més i, generalment, només ho feien un cop. Després hi havia el passador amb idees polítiques: anarquistes o comunistes moguts pel desig d'ajudar els aliats, pensant que això podia contribuir a fer caure Franco.

—**I després hi havia els professionals...**

—El tercer tipus de passadors el formaven refugiats espanyols de la guerra civil que vivien a França amb moltes dificultats i que ho feien per motius econòmics. La vida prop de la frontera era difícil per a aquesta gent, cosa que els empenyia a dedicar-se al contraban de productes, com ara llana o tabac. Molts van acabar fent contraban de persones, perquè hi obtenien guanys importants. Hi havia passadors que cobraven fins a 9.000 pessetes per cada aviador que aconseguien de portar al consolat britànic.

—**És cert que, fins i tot, alguns passadors mataben els seus clients per robar-los-ho tot?**

—Això és en gran part una llegenda. He trobat casos de passadors que havien robat als seus clients mentre dormien, però d'assassinats només he trobat el cas d'un matrimoni jueu que va sortir de França i mai no va arribar a la seva destinació. Van ser robats i assassinats en territori francès per un guia espanyol.

—**Un cop travessades les muntanyes, als evadits no els era pas fàcil d'arribar a les ciutats, sobretot per la vigilància de la Guàrdia Civil. Quin futur esperava als detinguts?**

—Quan eren detinguts anaven a parar a la caserna de la Guàrdia Civil que els havia arrestat i d'allà cap a la presó del partit judicial, que podia ser, per exemple, Figueres, Sort o Puigcerdà. Al règim franquista només li importaven els homes en edat militar. Aquests anaven a parar al camp de concentració de Miranda de Ebro, a Burgos. Era un camp amb capacitat per a 1.500 persones, però n'hi ficaven fins a 4.000. En canvi, les dones, els nens i els més grans de quaranta anys normalment quedaven en llibertat. Les famílies que passaven la frontera eren sempre jueves; famílies senceres que fugien a la desesperada amb tot allò que tenien amb la intenció de no tornar. El problema per a aquesta gent era que, com que l'home era enviat al camp de concentració, la resta l'havien d'esperar durant una temporada llarga.

—**Defenseu la tesi que Franco va col·laborar amb el nazis en l'Holocaust. Com hi heu arribat, a aquesta conclusió?**

—La documentació és molt clara. A iniciativa del govern de Vichy, Franco va signar amb França un acord segons el qual tots els detinguts en un radi de 5 quilòmetres a banda i banda de la frontera havien de ser retornats al lloc per on havien passat. Això va passar amb moltes famílies jueves. En ser detingudes, hom els demanava per on havien entrat i eren lliurades a la gendarmeria francesa. Un exemple molt clar és el d'una família que va passar pel port de Salau i que la Guàrdia Civil va acompanyar en persona cap a França per lliurar-la als alemanys.

—**L'historiador israelià Haim Avni assegura que entre el 1942 i el 1944 almenys 7.500 jueus es van salvar de l'Holocaust fugint d'Europa a través d'Espanya. Quants calculeu que van ser expulsats i lliurats als alemanys que ocupaven França?**

—És molt complicat de saber-ho amb exactitud. En aquest moment ho investigo. Cal trobar més casos documentats i anar sumant. Fins ara he pogut comprovar que només per la Vall d'Aran van ser expulsats un cen-



JORDI PLAY

tenar de jueus. Si hi anem sumant els qui foren expulsats per tota la frontera pirinenca la xifra augmenta.

—**Les autoritats franquistes expulsaven sistemàticament tots els jueus que entraven a Espanya?**

—No era una pràctica sistemàtica. Hi havia dies que els jueus eren expulsats i dies que no. Fins i tot, en un mateix dia n'hi havia que podien passar i n'hi havia que eren detinguts. Ara per ara no se sap quin criteri aplicaven les autoritats franquistes. Ara bé, hem de tenir molt en compte que en aquells anys hi havia un grau molt elevat de corrupció en la policia i en la Guàrdia Civil. Aquesta gent tenien un sou molt baix i miraven d'obtenir un sobresou. A mitjan anys 40 gairebé tots els comissaris de policia fronterera van ser investigats i substituïts per presumpta relació amb el món del contraban que es movia als passos de frontera.

—**Les ordres d'expulsió que tenia la policia fronterera anaven expressament adreçades als jueus?**

—L'acord entre el govern de Vichy i Franco no especificava que els jueus haguessin de ser expulsats, però a la pràctica això es feia; és a dir, no era un acord antijueu, però en el rerefons hi havia les pressions d'Alemanya per a evitar que Espanya fos un lloc de fugida. La policia alemanya tenia la frontera molt controlada i denunciava

“Només per la Vall d'Aran, van ser expulsats un centenar de jueus”

a les autoritats espanyoles els casos de gent que aconseguia de passar.

—**Però els jueus que tenien els papers en regla, podien entrar a Espanya legalment?**

—Va arribar un moment que els papers ja no servien de res. A partir del 1940 els requisits eren molt estrictes i la gent no podia aconseguir tot allò que els demanaven. Si el consolat espanyol a França no lliurava el visat de sortida no hi havia res a fer. Tot s'explica per la pressió dels alemanys.

—**Aleshores, vol dir que Franco no va adoptar aquesta actitud amb els jueus per raons ideològiques, antisionistes, sinó per quedar bé amb Hitler?**

—L'actitud de Franco respon a la pressió dels alemanys. Fins a mitjan any 1942 Franco va tenir molta afinitat amb Alemanya. Els alemanys el pressionaven i n'obtenien coses, com per exemple el nomenament de Serrano Suñer, que era pro-alemany, com a ministre d'Afers Estrangers. A partir de mitjan 1942, amb la substitució

d'aquest pel comte de Jordana, la cosa va canviar: el règim franquista es va mostrar més tolerant amb les demandes dels ambaixadors aliats i va entendre que les expulsions s'havien d'acabar. Posteriorment, la pressió dels aliats, afegida al fet que Franco es va adonar que Hitler perdria la guerra, van fer que les autoritats franquistes deixessin de fer cas a les indicacions dels alemanys i que la política vers els evadits s'anés suavitzant.

—**Heu pogut demostrar que, efectivament, els jueus expulsats de territori espanyol van acabar a les cambres de gas?**

—Hi ha casos en què se sap de segur. Ara bé, saber amb exactitud quants dels jueus expulsats d'Espanya van acabar als camps d'extermini es una cosa que cal estudiar amb profunditat. En aquest moment ho investigo amb la col·laboració del centre de documentació del Memorial de la Shoà de París. Bàsicament es tracta d'acabar les llistes de jueus detinguts i expulsats per Franco amb les llistes de noms de jueus que van morir als camps d'extermini.

—**Franco era conscient, però, que el destí dels jueus expulsats d'Espanya eren els camps d'extermini?**

—Franco no devia ser conscient que existien els camps d'extermini, però sí que era conscient que els alemanys maltractaven els jueus. Hi ha vegades que l'ambaixada alemanya a Madrid reclama grups de jueus, com és el cas d'uns polonesos que el 1940 eren internats al camp de Miranda de Ebro i que van ser enviats a treballar a Polònia. Els alemanys els van reclamar a Franco i aquest els els va lliurar.

—**Si, com dieu, el règim franquista va expulsar jueus fonamentalment entre el 1940 i el 1942, Franco no podia pas haver col·laborat conscientment amb l'Holocaust, perquè les primeres notícies creïbles sobre la seva existència no van arribar a Europa fins el 1944.**

—Conscient o no d'allò que passava, Franco va expulsar un gran nombre de jueus i els va lliurar als alemanys. Molts d'aquests jueus van acabar morint als camps d'extermini. És per això que l'Holocaust no es va aturar als Pirineus.

Xevi Camprubi